

עידן השמיטה

על פי פסקי רבינו הרמב"ם, מרן הראש"ל הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, ועוד נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א

שמיטה ומצוותיה

א. מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, א): "וְשַׁבְתָּהּ הָאָרֶץ שְׁבֹת לָהּ" (רמב"ם שמיטה ויובל א, א). וזמנה ידוע ומפורסם אצל הגאונים ואנשי ארץ-ישראל, ועל כך אנו סומכים, שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהם ראוי להתלות (רמב"ם י, ה). ואמנם, בזמן הזה, מכיון שאין רוב היהודים יושבים בארץ-ישראל, לדעת רוב הפוסקים נוהגת מצות השמיטה מדברי חכמים (ע"י טובי יו"ד, שלא ד"ה ובשביעית; שו"ת יביע אומר ח"י יו"ד, לו; ילקו"י א, י), ומתחילה בא' תשרי תשע"ה ומסתיימת בל"ט אלול (ד"ה ב, רמב"ם שם, ט).

ב. שלוש מצוות עיקריות במצות השמיטה: (א) שמיטת קרקע – להמנע ממלאכות השדה והכרם, ולהפקיר לכל אדם את היבול הגדל בשנה השביעית. **(ב) קדושת שביעית –** לנהוג קדושה ביבול הגדל בשנה השביעית, איסור לסחור בו, איסור להשתמש בו באופן המפסידו, איסור ספיחים, מצות ביעור הגידולים מן הבית בסוף עונת הימצאם בשדה, ועוד. **(ג) שמיטת כספים –** השמטת חובות ממון בסיום שנת השמיטה, והאיסור לתובעם מן הלוח לאחר השביעית (דברים טו, א-ג). אולם כידוע, הלל הזקן תיקן "פרוזבול", שבעשייתו אין החובות נשמיטם בשביעית (שביעית י, ג; שו"ע ח"מ טו, יח) [פרטי הלכות שמיטת כספים, יבוארו בלי נדר בעלון נפרד לקראת ראש השנה תשע"ו].

ג. מעלותיה – בתורה הקדושה ישנה הבטחה שלא יארע כל נזק משמירת השביעית (ויקרא כה, כב), ובזכותה יִשָּׁב לבטח בארץ (שם, יח ורש"י). והעונש על אי-שמירתה, הוא גלות (שם כו, לד-לה; מג; אבות ה, ט). ושבעים שנה של גלות בבל, באו לכפר על שבעים השמיטות שלא נשמרו כראוי בתקופת בית-ראשון (רש"י שם כה, יח; כו, לה). ואף שיש אומרים שהבטחת התורה על הברכה אינה שייכת בזמן הזה (סמ"ע טו, ב), מכל מקום נראה שענין הברכה שייך לכל הדעות גם בזמן הזה, אף שאין הבטחה לכך (א, כו*), "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב" (תהלים לד, יא). כאשר שומרים את מצות השמיטה, הארץ והגידולים מתקדשים, וגם הבעלי-חיים מתקדשים, וממילא האוכל נעשה זך וקדוש, וניצולים מיצר הרע (שם, כה). ויש אומרים שיש מצוה לאכול גידולי שביעית (יז, א). ומעלת קיום המצוות ועסק התורה בשנה השביעית גדולה יותר מבשאר שנים, ולכן מן הראוי להשתדל יותר בעבודת ה', ולשים לב יותר למעשיו (אור לציון שביעית, בהקדמה, בדומה לדברי הבן איש חי ש"ש בהקדמה לפ' שמות, עסקת התורה בשבת הוא פי אלף מיום חול).

שמיטת קרקעות

ד. מלאכות האסורות – בתורה מפורטות ארבע מלאכות האסורות בשמיטה, שנאמר (ויקרא כה, ד-ה): "שֹׁדֵךְ לֹא תִזְרַע, וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר. אֶת סְפִיחַ קְצִיֶיךָ לֹא תִקְצֹר, וְאֶת עֲנְבֵי זִיזֶיךָ לֹא תִבְצֹר", דהיינו: זריעה (תבואה וירקות), זמירת הכרם (חיתוך ענפים מיותרים מהגפן לתועלת הצמיחה), קצירה (בתבואה וכדומה) ובצירה (קטוף ענבים) [באופן המבואר בסעיף יז]. וכל העושה מלאכה [מארבע מלאכות הנ"ל] מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה (רמב"ם א, א-ג).

* **הבהרה:** תתם ציון שבדברינו, הכוונה לפרק וסעיף שבספר ילקוט יוסף, שביעית, מהדורת תשע"ה. שו"ע=שולחן ערוך. אורל"צ=אור לציון. ד"א=דרך אמונה. ילקו"י=ילקוט יוסף. ש"ה=שבתת השדה.

חכמים אסרו עוד מלאכות רבות מעבודת הארץ והאילן, כגון: חפירה או חרישה לצורך הקרקע, סיקול אבנים, זיבול, הברכה, הרכבה, עישון, השקאה, עידור (רמב"ם א, ד-ה; ג, ט), נטיעת אילנות וכדומה (ד, א; יא, א; ד, יד. וע"י במשנה שביעית ב, ב-ה שמנו י"ז מלאכות האסורות מדרבנן). האיסור בזה חל גם על עצי סרק, פרחי נוי ועשבים (רמב"ם א, ה). כמו כן, ישנן מלאכות שאף שאינן נעשות לעבודת הארץ, נאסרו משום חשד ומראית העין, שלא יחשדו במי שעושה אותן שכוונתו לעבודת הארץ, כגון: פינוי זבל בהמות לשדה, פירוק גדר כדי ליטול אבניה, לקיטת עצים מן השדה להסקה, ועוד (שם פ"ג).

ה. בית/גידולי מים – איסור מלאכה בשביעית הוא רק במקום פתוח מתחת לכיפת השמים, אבל גידולים שבתוך בית (הגדרתו: מבנה קבע המכוסה גג אטום, וגובהו מעל ל' טפחים (80 ס"מ), וראוי שיהיה גם בעל דפנות בגובה הנ"ל (ש"ה ת, ב)) אין בהם איסור מלאכה בשמיטה (לפי שאינו בכלל "שדך" לא תזרע) כולל זריעה, נטיעה, שתילה (שו"ת יביע אומר ח"ט יו"ד, לא; ילקו"י ד, כא), ומותר להשקותם כרגיל (שם, כו; יב, יא). ולכן מותר לפתוח את התריסים והחלונות בדירה, אף שעל ידי כך אויר צח וקרני שמש חודרים וגורמים לצמיחת השתילים (ד, כט). והוא הדין בגידולי חממות (יביע אומר שם). וגידולי מים ("הידרופוניקה"), מותרים בשביעית, אף שלא תחת תיקרה (שם, לב) (ולכן מותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמשו, ואפילו אם הפרחים סגורים ונפתחים במים, והוא הדין להדסים, ד, לה; כ, ה).

ו. גזי – אסור לומר לגוי לעשות מלאכה בקרקע בשביעית (א, יט ובא), וכן אסור להשכיר קרקע לגוי על מנת שיעבוד בה, וכן לא ישכיר שדהו למי שאינו שומר מצוות, כשיודע שיעבוד בשביעית באיסור (שם, יח וב) [ומעיקר הדין מותר להשכיר בית עם גינה לאדם שאינו שומר מצוות, אף שיעבוד בגינה בשנה השביעית, אמנם ראוי שיקפיד בפני שלושה את חלקו בגינה (כה, כח) למשך שנת השמיטה (ע"י שו"ע ח"מ רעג, י)].

ז. חרישוח – אסור לחרוש, בין בשדה תבואה או אילן או ירקות, וכל עבודה הבאה להכשיר את הקרקע לזריעה או להשביחה או להשביח האילן, אסורה (רמב"ם א, ד; ילקו"י יא, א-ב). ואסור לעדור סביב האילן, אך אם עושה כן כדי שלא ימות, או שעושה ערוגה גדולה לצורך ההשקיה כדי שלא ימות, מותר, אך יעשה בשינוי על-ידי מעדר ולא באמצעות מחרשה (יא, ז). ואין לנעוץ חתיכת עץ ליד אילן צעיר, כדי שיגדל ישר לתועלת גידול הפירות, אבל עץ שעלול להשבר אם לא יסמכוהו, מותר לסומכו (שם, יא).

ח. סיקול אבנים/ניכוש – אסור לאסוף אבנים משטח המיועד לזריעה, או משטח זרוע, משום איסור סיקול שהוא תולדת חורש, כיון שנראה שכוונתו להכשיר את המקום לזריעה (רמב"ם א, ד ו"א), ומטעם זה אין לאסוף גזרי עצים, או לנכש עשבים משדה או מגינה (רמב"ם שם, טז). אבל מותר לפנות אבנים ממגרשי משחקים וחניה, שבילי הליכה, מכיון שהמקום אינו מיועד לזריעה (ה, ג). וכן הצולה בשר על האש בגינות נוי ויערות, מותר לאסוף עצים קטנים כדי להבעיר אש, ואין לחוש שיחשדוהו שעושה כן לתיקון השדה, הואיל ומיתקן הצליה מוכיח שאוספם לצורך צליה (ע"י רמב"ם שם, יז; ילקו"י שם, ה). וכן חצרות ושטחים ריקים שהדרך לנכש את עשבי הבר העולים בהם כדי שלא יהוו מסתור לנחשים, וכן למנוע שריפות, או לשם נוי, או כדי שתהיה לו אפשרות לשבת וליהנות מחצרו, מותר לנכשם גם בשביעית באופן שחותכם מעל פני הקרקע ולא עוקרם עם שורשיהם [ואם חייב לעקור מהשורש, לא יעשה

הכרחי, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת לא יזבל פעמיים (שם, ה), ועדיף שיזבל בדרך השקאה כנ"ל (שם, ו).

יד. עישון/ריסוס – עישון אילנות (העלאת עשן תחת אילנות להמית התולעים) אסור בשביעית, והיינו כשמטרתו להשביח את האילן, אבל ריסוס הבא למנוע אפילו נזק חלקי, מותר (ח, א; ש"ה ו, ב). וכן עשבים רעים המפריעים לצמחים ומזיקים אותם, מותר לרססם בחומרי הדברה. ואם הריסוס אינו מועיל, מותר לעדור במעדר רגיל מבלי להפוך הקרקע, וראוי בכל אופן לעשות בזה שאלת חכם (ת, ט).

טו. זמירה – אסור לזמור אילן באופן שהזמירה מועילה לו והוא גודל או מתעבה (י, ט), ואף כשאינו מכויץ להצמיח אלא למטרה אחרת, כגון שחותך ענף יבש או מקולקל, אסור (שם, ט). הואיל והדבר מועיל לגידול. אבל מותר לגזום ענף שהותקף במזיקים ויש חשש שהעץ ינזק (אפילו הנזק אינו ודאי (שם, ח)), אף אם פעולה זו תביא להגברת צמיחה, אך יגזום רק את החלק הנחוץ (שם, ה). ומותר גם להסיר עלים מן העץ כדי להציל את הפירות מריקבון (שם, ט), וכן להסיר ממנו הקוצים כדי למנוע הפסד הפירות (ח, ט), או לעטוף העץ להגן עליו מפני הקור (שם, ט), ולכסות גידולים שונים ביריעות ניילון, כדי להגן עליהם מהגשמים והשלג, או בשימשיות מפני החמה, כל שהדבר נעשה לצורך קיום האילן והפירות (שם, ט). ומותר לקצוץ ענפים מאילן כדי להשתמש בעצים (כגון לעשות מדורה או לסכך את סוכתו), וכן מותר לקצוץ שלא יפריעו למעבר, ובלבד שלא יכוין לתועלת העץ ולא יקצוץ בצורה מקצועית (כגון שישאיר זיזים) (דמב"ם א, כ; ילקו"י ז, יב).

טז. גיזום – גדר חיה, מותר לגוזמה על מנת שתשאר ביופיה, אף שהדבר גורם להצמחת ענפים. אבל אם הגדר לא התמלאה ויש בתוכה חללים, ומלבד הגיזום למטרת נוי מכויץ גם כדי שתתמלא, יש לאסור זאת משום זמירה (ט, ב). וכן מותר לכסח דשא כדי להשוותו, אבל אם הדשא אינו צפוף ומכסחו בכוונה שיגדל ויתפשט, אסור (שם, א). וכן מותר לקטוף פרחים מגינתו כדי לנאות את ביתו, הואיל ואינו מכויץ לגידול פרחים נוספים [אבל מגדלי פרחים (שלא נזרעו בשביעית), יקטפו בשינוי, טוב גם שלא ישתמשו בכלי המיוחד לכך] (י, כג).

יז. קצירה וביצירה – זריעה וזמירה אסורות לגמרי (כנ"ל בסעיפים ט וטו), אבל קצירה וביצירה שאסורות היינו שלא יקצור ויבצור כל השדה כדרך שעושה בשאר שנים, אלא יקצור מעט מעט (פיהמ"ש לרמב"ם ח, ו פ"ד ה"א וכו'). והאיסור הוא אפילו אם הפקיר שדהו, וכל שלוקט כמות שרגיל לקנותה בשאר שנים לכמה ימים עבור ביתו, הרי זה מותר, אבל ביותר מכך אסור. ואם אפשר, טוב שלא ישתמש בכלים המיוחדים לקצירה וביצירה (י, א). ואם עשה באופן האסור, בדיעבד אין הפרי נאסר (שם, ב). ופירות שחנטו בשנה השישית, כיון שאין בהם קדושת שביעית, מותר לבוצרם בלא שינוי (דמב"ם שם; ילקו"י שם, א).

יח. בנין משותף – המתגורר בבנין משותף שיש בו דיירים שאינם שומרי מצוות, ואינו יכול להשפיע עליהם להמנע מעבודה בגינת הנוי שסביב הבנין במלאכות האסורות – בעת התשלום לועד-בית יאמר בפירוש שהתשלום הוא עבור שאר הצרכים ולא עבור הגינון. ואם משלמים עבור הגינון בנפרד, יאמר שהתשלום הוא עבור המלאכות המותרות בלבד. ובכל אופן, רצוי שיפקיר את חלקו בגינה בפני שלושה אנשים למשך שנת השמיטה (ט, א; ש"ה ז, לה) [כיום, על פי הוראת הרבנות הראשית לישראל, אין מבצעים מכירת קרקע לגוי בגן הנוי הציבורי והפרטי, מפני שאין הדבר מוגדר כשעת הדחק (מדריך הרבנות הראשית א, א)].

שמיטת גידולי שביעית

דיני שביעית חלים רק על גידולים שיש בהם קדושת שביעית, ואין ספור לדינים ולאיסורים הקיימים בגידולים שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית (תוספות סוכה לט. ד"ה שאין; ר"ש א, א).

במעדר אלא ביד. ובשטח מעבר שאינו עומד לזריעה כחצר, אין צריך שינוי. וכן מותר לאסוף מחצירו ניירות ופסולת אפילו באמצעות מטאטא-דשא (ה, ג; ח, ה).

ט. זריעה ונטיעה – אסור לזרוע זרעי תבואה, עצים, פרחים, דשאים, קטניות וירקות, וכן אסור ליטוע בין אילני מאכל או אילני סרק (דמב"ם א, ה; ילקו"י ז, ד ויד) [ומי שזרע או נטע בשביעית, בין במזיד בין בשוגג, חייב לעקור, וכן הדין גם באילני סרק ובירקות (דמב"ם שם, יב; ילקו"י שם, ו)]. שורשי אילן שנתגלו, אין לכסותם בעפר, אלא אם כן יש חשש נזק לאילן (ילקו"י שם, יב). ומותר לחפור ולהתקין גדר מסביב לשדהו כדי להגן משטף המים העלול לגרום להפסד, וכן מותר לגדור מסביב לעץ כדי שלא יקלקלוהו בני אדם (שם, ט). [והרוצה להעביר אילנות או שתילים ממקום למקום, יעשה שאלת חכם כיצד לנהוג (ע"י בספר ילקוט יוסף ד, יח"ט וכו'; ז, טו)].

י. עציצים – זריעה בעציץ נקוב (הגדרתו: (1) שיש בתחתיתו (או בציודו כנגד הגזע הטמון באדמה) נקב שקוטרו לפחות 1 ס"מ, אפילו תלוי באויר הקרקע. (2) עץ או שיח בעל גבעול קשה, הגדל בעציץ חרס או פלסטיק רך (שבכח השורשים לנקבם), אפילו אינו נקוב, ואפילו תלוי באויר. (3) עציץ שאינו נקוב, שנוף הגידולים נוטה על קרקע גלויה ויונק ממנה), דינה כזריעה בקרקע, ואסורה מהתורה. אבל עציץ שאינו נקוב (הגדרתו: (1) כל הגדל בעציץ זכוכית, מתכת, פלסטיק קשה, ואין נקב בתחתיתו או בציודו כנ"ל, ואין נופו רואה את פני הקרקע. (2) ירק או שיח קל, הגדל בעציץ פלסטיק רך או חרס (אך לא בשקית ניילון), ואין נופו רואה פני הקרקע), הזריעה בו אסורה מדברי חכמים (ש"ה ח, ד-ז; י).

יא. העברת עציצים – עציץ נקוב, אסור להוציאו מהבית אל החצר, מכיון שהדבר נחשב כזריעה, אך מותר להכניסו מהחצר אל הבית (להפכו לאינו נקוב). ועציץ שאינו נקוב, אסור לעשות בו שינוי שיהפוך את דינו לנקוב (וכן לא יוציאנו מרפסת פתוחה לשם איזורו ותועלתו). ועציצים הנמצאים על הרצפה בתוך הבית (אף אם יש בהם נקב ובקומת קרקע), הרצפה מנתקת את יניקתם, ומותר לעשות בהם כל המלאכות ולהעבירם ממקום למקום (ש"ה ח, יא-יב). ומותר לעבור תחת מרפסת שיש בה עציצים נקובים התלויים באויר (ואין לחוש שבמעברו מפסיק יניקתם לרגע, וכשחוזרת יניקתם נחשב שעושה פעולת זריעה, הואיל ואינו מכויץ לכך) (ד, כח).

יב. השקאה/מי שטיפח – השקאה אסורה בשביעית (אפילו על ידי צינור או ממטרות (יב, ז)), אבל התירו חכמים להשקות שדה שמי הגשמים אינם מספיקים לה, וזקוקה להשקאה תמידית (דמב"ם א, ח-י). היתר זה נוהג בכל השקאה שבאה למנוע פגיעה בעץ או בצמחיה, שאם לא ישקו יגרם נזק (יב, א), ואפילו אם לא ינזק גוף העץ אלא יש חשש לכמישת הפירות או הירקות (שם, ט). וכן מותר להשקות דשא וצמחים באופן שאם לא ישקה אותם יגרם להם נזק (שם, ו). ולאחר שהותר להשקות, אין צריך לצמצם בהשקאה, ורשאי להשקות כפי הצורך, אבל בעונת הגשמים, לא ישקה כלל (אורלי"צ, לב; ילקו"י שם, א) [אמנם כיום, אפילו בשאר שנים, אנשים מפרזים מאוד בהשקיה, ולכן יש להתייעץ עם מומחה כמה אפשר לצמצם (ש"ה ע"מ קענ. וראה בהמלצות השקיה שם בעמ' רב)]. והשוטף את רצפת ביתו, והמים יורדים דרך צינור המרפסת לגינה ומשקים אותה, הדבר מותר (אף באופן שאין היתר להשקות את הגינה), והוא הדין כששוטף את רכבו והמים זורמים לגינה או שצינור המזגן מטפטף אליה, הואיל ואינו מכויץ להשקותה (שם, ח-י).

יג. זיבול – אסור לזבל את השדה, והאיסור הוא בין לצורך השביעית, בין לצורך השנה השמינית כדי להכין את השדה שתהיה מוכנה לזריעה. ואם עבר וזיבל את השדה לצורך השנה השמינית, קנסו אותו שלא לזרוע בשמינית (יג, א), או שיסיר את הזיבול, ואז מותר לו לחזור ולזבלה ולזרוע בשמינית (שם, ב). ואסור לזבל גם באמצעות דשנים כימיים שמפזרים סמוך לעצים ולצמחים (שם, ט), או באמצעות חומרים כימיים שמעריבים במים ומפזרים בשדה דרך השקאה (שם, ו). ואם נשקפת סכנה לקיום האילן אם לא יזבל הקרקע בשביעית, יש להקל, אך ימנע מזיבול עד כמה שהדבר

הפירות עדיין הפקר, וצריך בעל השדה לעשות ללוקטי הפירות דרך צדדית או שיוציא הפירות לחוץ (שם, קכג ובבאה"ל). ולאחר שנלקטו כל הפירות, יכול בעל השדה לנעול אותה (שיח השמיטה שם, טז).

כה. שְׁמוֹר וְנִעְבַּד – גידולי שביעית שלא הפקירום הבעלים, אלא שמרום לעצמם ומנעו את הכניסה לשדה (מבלי הסיבות הנ"ל בסעיף כא), אף שבעל השדה עבר באיסור, בדיעבד אינם נאסרים באכילה (רש"י; ר"ש; חינוך ועוד). וכן גידולים שגדלו באיסור על ידי מלאכות האסורות בשביעית, בדיעבד מותר לאוכלם (רמב"ם ג, יא; ד, א טו) וצריך לנהוג קדושה באכילתם [והמחמיר שלא לאוכלם, תבוא עליו ברכה (יד, ה). וכן לצורך מצוה, כגון ארבעת המינים, טוב להחמיר שלא להשתמש בהם (אורלי"צ, לה סה; ילקו"י ד, ז). ועצץ שאינו נקוב, אין איסור לקנותו אף אם נשתל או הורכב בשמיטה (אשרי האיש עו, נ עח, א; ילקו"י ד, כה)].

כו. איסור קניזח – הגם שגידולי "שומר ונעבד" בשביעית אינם נאסרים באכילה, מכל מקום אסור לקנותם כדי שלא להחזיק ידי עוברי עבירה, וכן יש איסור במה שמוסר דמי שביעית לעם-הארץ (ע"י רמב"ם ח, יד; אורלי"צ שם; ילקו"י יד, ה. וראה להלן בסעיף לג), אך מותר לקבל הגידולים במתנה (ע"י חזו"א י, ה ויב בהוספה; אורלי"צ, טו ד"ה אולם; ש"ה טז, כא). ולכן, אפילו פרחי נוי ללא ריח שאין בהם קדושת שביעית (כדלהלן בסעיף לז) ואיסור ספיחים (כדלהלן בסעיף מ), יש לקנותם רק מחנות העומדת תחת השגחה, כדי שלא לסייע בידי עוברי עבירה (ש"ר"ת משנת יוסף א, ט"ט לד; אורלי"צ ב, יב).

כז. תרומות ומעשרות – מאחר ובשנת השמיטה מצויים בעלי השדות להפקיר את הגידולים הקדושים בקדושת שביעית, לכן בהיות והם הפקר, אין חיוב להפריש מהם תרומות ומעשרות (ש"ר"ע י"ד שלא, יט). אבל אדם שלא הפקיר את הגידולים, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות, שהרי אינם הפקר (י"ט, א), ומפריש מהם "מעשר עני" [ואם גדלו בקרקע של גוי ונגמרה מלאכתן על ידי ישראל, טוב להפריש גם "מעשר שני" על תנאי (שם, ג)]. ואף שבכל שנה מברכים על ההפרשה, בשנת השמיטה אין מברכים (לחוש לדעת המב"ט (ש"ר"ת א, יא) הנ"ל בסוף סעיף כ הסובר שגידולי שביעית מופקרים ועומדים מגזירת המלך, ולכן אין חיוב להפריש מהם תרומות ומעשרות, וספק ברכות להקל) (י"ט, א וד), ולאחר שקרא שם על המעשרות, מחמת הספק, רשאי לקחת המעשרות לעצמו ואינו צריך ליתנם בפועל ללוי ולעני (שם, ב).

קדושת שביעית

כה. באלו גידולים חלץ קדושה – גידולים שגדלו בשביעית ועומדים למאכל אדם או בהמה, הרי הם קדושים בקדושת שביעית (רמב"ם ז, ג). והוא הדין אם עומדים לשימוש הנאת האדם (ודומה לאכילה) (שם), והקובע בענין זה הוא שתהיה "הנאתם וביעורם שוה", כלומר, שהנאת האדם באה בשעה שהדבר נִלָּה (בדומה לאכילה שהנאת האדם באה בשעה שאוכל ומכלה את המאכל) (רש"י סוכה מ, ד"ה שהנאתו ותוסי' ב"ק קב. ד"ה ה"ג). ולכן, גידולי ארץ שאינם נאכלים אבל עומדים לעשות מהם צבע לצרכי אדם (כגון צבוע בגדיו וכלי תשמישו (ד"א ה, ה, נ)) קדושים בקדושת שביעית (רמב"ם שם, ה, ט), מפני שהנאתם וביעורם שוה, שבשעת תהליך הצביעה כלה הצמח. לעומת זאת, מפני שההנאה מן החום באה לאחר שכבר כלו העצים והפכו לגחלים (שהם אינם עצים) (רש"י ב"ק קא: ד"ה יצא).

כט. זמן חלות קדושת שביעית – אף ששנת השמיטה מתחילה בראש השנה ומסתיימת בכ"ט אלול, מכל מקום לענין קדושת שביעית בגידולי הארץ, אף אם לא היה גידולם בשנה השביעית, תיתכן בהם קדושה, ודבר זה משתנה לפי המינים:

פירות האילן - השלב הקובע בהם הוא החנטה של הפרי [דהיינו בהגיעו לעונת חיוב מעשרות (שהוא שליש הבשלת הפרי, ולא שליש גידולו (ש"ה י, הערה 2)], אם היתה קודם ראש השנה של שביעית או לאחר מכן [ולא ט"ו שבט כבמעשרות (ד"ה ב; שו"ע י"ד שלא, נ וקבה)]. ולכן, פרי שחנט בשנה השישית, אף שגדל ונאסף בשביעית, דינו כפירות שישית ולא שביעית [וחיובי בתרומות ומעשרות]. אבל אם הפרי חנט בשנה השביעית, דינו כפירות שביעית, בין אם תחילת גידולו היה בשנה

יט. חמצוזה להפקיר – מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית, שנאמר (שמות כג, יא): "וְהַשְׁבִּיעַת תִּשְׁמְטֶנָּה וְנִטְשְׁתָּה" (רמב"ם ד, כד). וכל הנועל כרמו או שדהו בשביעית, וכן אם אסף כל הגידולים לתוך ביתו, ביטל מצות עשה, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוים בכל מקום, שנאמר (שם): "וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ" (רמב"ם שם), ואפילו עשירים יכולים לזכות בהם (ספרא בהר א, א). ואפילו מי שגדל בחצירו פרי אחד, מצווה להפקירו, שכן הוא ציווי התורה להפקיר את כל גידולי הקרקע (ואף שיוודע שתיכף יזכה בו לעצמו (ע"י בסעיף כב) (שיח השמיטה שם, ח-ט).

כ. אופן חזקת/לא חזקת – אין צריך להפקיר השדה בפיו או בפני שלושה, אלא די בכך שנוהג מנהג הפקר ואינו נועל שדהו ומניח לכל אדם להכנס (כל שכן אם תולה שלט "הפקר") (אורלי"צ ד, ג; ש"ה יב, ד) [ואם יש בשדה גם עצי ערלה או נטע רבעי, יציין זאת, כדי שלא יכשלו המלקטים באיסור (רמב"ם מעשר שני ט, טז)]. והפקרת גידולי שביעית היא מצוה המוטלת על בעל השדה, אבל אם לא הפקיר, אף שעבר על איסור (כנ"ל בסעיף הקודם), אין הגידולים הפקר ואסור לקחתם [מין הבית יוסף (ש"ר"ת אבקת רובל ט"ו כד). שלא כדעת המב"ט (א, יא) הסובר שגידולי שביעית מופקרים ועומדים מגזירת המלך (הקב"ה, "אפקעתא דמלכא") ואין הדבר תלוי בהפקר הבעלים, והמצוה היא לנהוג בהם כדן הפקר ולא לשומרם לעצמו, (ע"י ילקו"י יד, ב). ויש בכך השלכה גם לענין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות (כדלהלן בסעיף כז)].

כא. במקום חשש נזק – ישובים שיש חשש שאם יפקירו השדה יבואו גוים ויבזו הגידולים, מותר לנעול השדה ולהושיב בה שומר (רמב"ם ד, ל), והוא הדין אם חושש שיכנסו ילדים או בעלי חיים וישחיתו האילנות. ויצינו בשלט בולט שכל הרוצה ליטול, יוכל לקבל המפתח במקום פלוני. וכן הדין אם בעל השדה חושש לגניבת כלים שבשדה (יד, ג-ד) [ולכאורה גם מותר לקבוע שעות כניסה מתי לבוא (שיח השמיטה יא, ד), ואם בעל השדה רואה אדם שמקלקל העץ בקטיפתו, יכול למנוע ממנו להכנס ואף לסלקו (שם, ו וי"ד)].

כב. כמות חליקוט מחפקר/צורת חזקת – מותר לבעל השדה להביא לתוך ביתו מעט מהגידולים, כדרך שמביאים מן ההפקר [כשיעור שאדם מכין לצורך בני ביתו לימים מועטים ולא יותר (ד"א שם, אק), ויש שכתבו שיביא כשיעור אכילה לשבוע (שם בציון הלכה, שס). ומעיקר הדין מותר לבצור אפילו בכלים המיוחדים לכך, אבל במידת האפשר טוב שיקצוץ בידו בשינוי מהרגיל (י, א)], ובדיעבד אם הביא יותר מהכמות הנ"ל, מותרים הגידולים באכילה (רמב"ם שם) ואין צריך להוציאם מביתו ולהפקירם (ד"א שם, קצג). ואף לאחר שלקט כדון, עליו לשנות בצורת העיבוד של הפירות (כגון, תאנים לא ייבשם במקום המיוחד לכך, ולא ידרוך ענבים בגת כהרגלו אלא בקערה שלשים בה. וכן בשאר הדברים, כל שיכול לשנות משנה) (רמב"ם שם, כג). וכן המלקט משדה הפקר של אחרים, ילקט רק כשיעור הנ"ל (ד"א שם, קצא), אבל אינו צריך לשנות את צורת העיבוד [ויש שכתב שאם המלקט אינו בעל השדה, רשאי אף לקחת כמות גדולה (אורלי"צ ד, ה)].

כג. מה אינו חזקת – כל דבר שאין בו קדושת שביעית, אינו הפקר, ולכן הקרקע עצמה אינה הפקר בשביעית (ורק הותר להכנס לשדה לצורך לקיטת הגידולים, ואין הבעלים יכולים לעכב על כך, אבל אין לעשות שימוש בקרקע או לשהות בה שלא לצורך) (ע"י נדרים מב:). וכן העץ או הצמח אינם הפקר, והוא הדין לפירות שנה שישית שבעצים (שחובת ההפקר היא רק בפירות שחנטו בשביעית). והמלקט חייב להזהר שלא להזיק את הרכוש הנמצא בשדה (דיני שביעית יד, ה-ו), וכדאי שיוודע לבעל השדה על לקיטת הגידולים ויודה לו על כך (שם, ח מהגרש"א וע"י רמב"ם ו, טו).

כד. פירות בשנה חשמינית – גם בשנה השמינית אם עדיין נותרו בשדה פירות שביעית, הרי הם הפקר ומותר להכנס ולאוספם (ד"א ד, קט) עד שתירד רביעה שניה (רמב"ם ז, יח), דהיינו שירד הגשם השני (ואם ירדו גשמים שבעה ימים זה אחר זה, נחשב לרביעה שניה) (ד"א שם, קיט), שעד אז אין דריסת הרגל מקלקלת את הזרעים שנזרעו במוצאי שביעית, ומכאן ואילך היא מקלקלת (ד"א שם, קכב), אבל

היתר מכירה, מכיון שאין בהם קדושת שביעית, מוכרים כרגיל ואין בהם איסור סחורה (יז, ב; כה, ח), והוא הדין ביבול אוצר בית-דין (כדלהלן בסעיף ג).

לג. דמי שביעית – גם כאשר גידולי שביעית נמכרו בדרך המותרת (ראה בסעיף הקודם), הכסף שמשלם עבורם נתפס בקדושת שביעית כדון הגידולים עצמם, ונקרא "דמי שביעית" (רמב"ם ה, ו, א). והמוכר צריך לקנות בכסף מאכל או משקה, ולאוכלו בקדושת שביעית (שם, א), ולאחר קניית המאכל, נעשה הכסף חולין, אבל גידולי השביעית נשארים בקדושתם (שם, א-א). ולכן אסור לקנות גידולי שביעית (אפילו באופן המותר) מאדם החשוד שלא ינהג קדושה בדמי השביעית (שם, ה, י. וראה לעיל בסעיף כו). והוא הדין שאסור לפרוע חובות בדמי שביעית, אבל מותר לתת מהם לעני צדקה שאינו מחוייב בה, ויודיעו שהם דמי שביעית כדי שינהג בהם בקדושה (שם ה, י וד"א שם ע"ד).

לד. אופנים שאין דמי שביעית – ישנן שתי אפשרויות למכור באופן שלא יתפסו המעות בקדושת שביעית: (א) קניה בהקפה, דהיינו שלוקח הגידולים בחוב ופורעו לאחר מכן, שבאופן זה התשלום נחשב כפריעת חוב ולא כתשלום עבור הגידולים (יז, יח) [והוא הדין אם קונה בצ"ק דחוי או בכרטיס אשראי (שם, טו)]. (ב) מכירה בהבלעה, דהיינו שימכור את גידולי השביעית יחד עם דבר שאין בו קדושת שביעית, והקונה יתן למוכר סכום השווה את כל הקניה, והתשלום יהיה רק עבור הדבר שאין בו קדושת שביעית, ואת גידולי השביעית יתן לו המוכר במתנה (רמב"ם ה, א) [ואם המוכר עס-הארץ, יקנה ממנו גם דבר שאין בו קדושת שביעית, ויתן לו סכום השווה את כל הקניה, ויחשוב בדעתו שהתשלום הוא רק עבור הדבר שאין בו קדושת שביעית, וגידולי השביעית הם במתנה. ולכתחילה עדיף שהקונה יאמר כן למוכר בפירוש, אך אין זה מעכב (שיח השמיטה ז, ב)].

לה. הפסד – גידולי שביעית אסור להפסידם ולקלקלם, וישנן הוראות מיוחדות כיצד להשתמש בהם, שנאמר (ויקרא כה, ו): "וְהִיָּתָה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֶכְלָהּ", ודרשו חז"ל: "לאוכלה" – ולא להפסד (פסחים נב, ב). ואסור ליתנם לגוי או להוציאם לחו"ל (רמב"ם ה, ג). וכן מאכל אדם לא יתנו לבהמה, חיה או עופות (שם, ה), ולא ישתמש בו לתרופה (שם, יא). וכן לא יקלקלם, למרות שעל ידי זה משיב ומתקן מאכל אחר (טו, ס כח). ויש לאכול גידולי שביעית רק כדרך שרגילים לאוכלם (ואפילו אם רק חלק גדול מהציבור רגיל בכך ולא רובו, נחשב דרך אכילה (משפטי ארץ כב, ד)), ולכן, דבר שדרכו להאכל חי - לא יבשלנו, ודבר שדרכו להאכל מבושל - לא יאכלנו חי (רמב"ם ה, ג), שגם זה נחשב בכלל הפסד כשאוכל את הפרי שלא כדרך אכילתו (ד"א שם, ג). ויש לחנך לכך גם את ילדיו שהגיעו לגיל חינוך (שם), אבל מותר ליתן פרי לתינוק אף שבאכילתו יפורר ויכלך כדרכו (מפני שהוא גֵרֵם הפסד, ולא שייך בו חינוך) (טו, כה). וכן אינו חייב להכניס המאכל למקרר או לדחוק עצמו לסיימו, אף שכתוצאה מכך יתקלקל ולא יהיה ראוי לאכילה (טו, כג ל ולח).

לו. סחיטה – אסור להפוך מאכל של שביעית למשקה, שגם זה בכלל הפסד, ולכן פירות שביעית שאינם עומדים לסחיטה, אסור לסוחטם [ואם עבר וסחטם, יש לנהוג קדושה במיץ (טו, ב), אבל זיתים וענבים שרגילים לסוחטם, מותר לסוחטם גם בשביעית ולעשות מהם שמן או יין (שם, א), והוא הדין תפוזים, לימונים, אשכוליות (שם, ג) וגזר (שם, ה). וכן אם רגילים לרסק הפירות, מותר, ואין לחוש במה שיוצא מהם קצת מיץ. ובשביל תינוק מותר לרסק אף דבר שאין דרך לרסקו (שם, ו). וכן מותר לטחון שום או בצל לערבבם בקציצות, או אגוזים ובוטנים בעוגה, באופן שיורגש טעמם (שאם לא כן יש בכך הפקעת קדושה) (שם, ח).

לז. קילוף – אין לקלף פירות וירקות של שביעית שאין הדרך לקלפם, כגון משמש, ענבים, שיזיפים, דובדבן, עגבניה וכדומה. אבל מותר לקלף פירות וירקות שדרכם בכך, כגון תפוח-עץ, אפרסמון, שסק, מלפפון וכדומה, אף על פי שאפשר לאוכלם עם קליפתם, ובקילופם ילכו הקליפות לאיבוד (ראה בסעיף לט), אך לא יקלף חתיכה עבה שיש בה יותר בשר מהפרי שלא כדרכו בשאר שנים. והוא

השישית, ובין אם נגמר גידולו בשנה השמינית [בדרך כלל, רוב יבול פירות שביעית מגיע לשווקים רק מהקץ של שנת השמיטה]. והוא הדין בזה לענין תבואה [חמשת מיני דגן: חטה, כוסמת, שעורה, שובלת, שועל, שיפון (רמב"ם כלאים א, ח)] וקטניות [גידולים שהחלק העיקרי הנאכל בהם הוא הזרע (שם), כגון: תירס, חמניות, בטנים, חמוס ועוד. - וגם איסור ספיחים נוהג בהם דוקא אם הגיעו לשליש הבשלתם בשביעית (ראה להלן סעיף מא)] (ש"ע שם, קכה). וכן הדין גם בפירות-הדר [כגון: לימון, תפוז, קלמנטינות, אשכוליות] (אור"צ ב, ט; ש"ה י, ט וע"י ילקו"י כא, ה וע"י תקנה).

ובירקות [הגדרתם, גידול שהעלים והקלחים שלו נאכלים ולא הזרע (ד"א ד, גפ)] הקובע בהם הוא שעת לקיטתם, שאף אם כל גידולם היה בשנה השישית ונלקטו בשביעית, הרי הם קדושים בקדושת שביעית (ר"ש ט, א) [ובכללם: תפוח אדמה, שום, בצל, בננה, פאפיה, אגנס, פסיפורה ועוד (ש"ה י, ו)], אך אם תחילת גידולם היה בשנה השביעית, הרי הם אסורים משום ספיחים (כדלהלן סעיף מ). ועשבי תבלין דינם כירקות, אבל עצי תבלין (שיבא, רומרין, עלי דפנה ועוד) דינם כאילנות, שהולכים אחר חנטת העלים [ויש להחמיר החל מיציאתם, הואיל וכבר ראויים לשימושם] (ש"ה י, י). ויש לעקוב אחר פרסומי ועדי-הכשרות מאימתני חלה קדושה על כל גידול.

ל. תבלינים/פרחים/בשמים – תבלינים, אף שאינם ראויים לאכילה בפני עצמם, ומיועדים לתיבול המאכל בלבד, יש בהם קדושת שביעית (רמב"ם ה, כב) ופרחים העומדים לנוי, אפילו אם יש בהם ריח (כגון ורדים, שושנים, ורובם של הפרחים), אין בהם קדושה (טו, מה). ובשמים שעומדים לריח אבל משמשים גם כתבלין, וחנטו בשביעית, יש בהם קדושה (שביעית ז, ו; חזו"ע, סוכות, שטו, וכגון נענע, ראה שביעית שם, א. עלי הדנדה וברע"ב ואור"צ וילקו"י כג, יא), ואם ניטעו לריח בלבד - יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ויש אומרים שאין בהם קדושה הואיל ואין מהם הנאה גופנית (טו, מה), ומכיון שהדבר שנוי במחלוקת, מן הדין אין בהם קדושה אף קודם שפג ריחם (שם, מד וע"י תקנה; ש"ה, רנט) [והדסים שבחצרות הבתים, בדרך כלל ניטעים לנוי כגדר חיה, ולכל הדעות אין בהם קדושה (ש"ה, ע"ד)]. אבל אם בירך על הבשמים בהבדלה, נכון להזהר שלא להשליכם כמות שהם לאשפה אף שפג ריחם [הואיל ונעשתה בהם מצוה (אך לא בסתם ברכה), וכן הדין בכל שנה], אלא יעטפם בניילון וישליכם לאשפה (ע"י: ש"ע א"ח כא, ב; ברכ"י שם, א; בא"ח יוצא, י; חזו"ע סוכות, צד ותמ"ט).

לא. תערובת – גם אם בישראל או כבש מאכל עם פרי או תבלין שיש בו קדושת שביעית, צריך לאכול את כל התערובת בקדושת שביעית. זה הכלל, גידולי שביעית שנתערבו באחרים, מין במינו - בכל שהוא, ושלא במינו - בנותן טעם (רמב"ם ז, כב ה, כב; מאכלות אסורות טו, ח; ילקו"י טו, לו-לז מ-מא כג, יא).

לב. סחורה – אסור לסחור בגידולים הקדושים בקדושת שביעית, שנאמר (ויקרא כה, ו): "וְהִיָּתָה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֶכְלָהּ", ודרשו חז"ל: "לאוכלה" – ולא לסחורה (ע"ז טב, ב; בכורות יב: רמב"ם ו, א), והסוחרים בהם פסולים לעדות (ש"ע חזו"מ לד, טז ולב), ואין לעבוד בחנות שמסתחרים בה בגידולי שביעית (ע"י שיח השמיטה ה, ה). גם דברים שאינם סחורה ממש הם בכלל האיסור, כגון פריעת חוב בגידולי שביעית (רמב"ם שם, י), או תשלום לפועל עבור עבודתו (שם, יא). ובדיעבד, אף אם נמכרו הגידולים באיסור סחורה או שקילה וכדומה, המכירה קיימת ואינם אסורים באכילה (ד"א שם, א-ב).

אבל מותר למכור גידולי שביעית באופן שמוכר כמות מועטת (רמב"ם שם, א) כשיעור מזון לשלוש סעודות (כס"ח שם; ילקו"י יז, ו) (ויש מקילים למכור כשיעור שאדם מכין למשפחתו לשבוע ימים (ד"א שם, ד וצה"ל טז)), וכפוף לשני תנאים: (א) שלא ימכרם בחנות או בשוק במקום שהוא רגיל למכור תמיד, אלא ימכור בבית וכדומה (שם, סוף יא). (ב) אין למוכרם כדרך שמוכר כל השנים במידה, במשקל או במנין, כדי שלא יהיה נראה כסוחר בגידולי שביעית, אלא מוכרם באומד, כדי להודיע שהם הפקר (רמב"ם שם, ג) (והכסף שמקבל הוא "דמי שביעית", ודינו כמבואר בסעיף הבא). [איסור סחורה הוא רק בגידולים שיש בהם קדושת שביעית (כ"ל בסעיף כט), אבל חנויות שמוכרים בהם יבול חו"ל או יבול נכרי או

אלו בודאי לא גדלו באילן שניטע באיסור בשביעית, אלא שצריך לאכול ולנהוג בפירות בקדושה (רמב"ם ד, ט) [ובכלל זה גם בנהג, אף שהיא פרי האדמה (כג, ו), וכן אנוס (ש"ה טז, יא), וכן שיחים רב-שנתיים, כגון נענע, פאפיה (שם, ז ט), פסיפלורה, ארטישוק (ש"ה שם) ופרחים (כג, ט)]. **תבואה וקטניות** שהגיעו לשליש גידולם בשנה השישית ונגמרו בשביעית, אינם אסורים משום ספחים [וגם אין בהם קדושת שביעית], ואם הגיעו לשליש גידולם בשביעית, אסורים (רמב"ם שם, ט-י ויג). **וירקות** שהושרשו בשנה השישית ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספחים, אף שלענין קדושת שביעית הולכים בהם אחר לקיטה (ר"ש ט, א; כג, יג-יד. והמחמיר כהרמב"ם ד, יב שאוסר ירקות שנלקטו בשביעית אף שנגמרה מלאכתם בשישית (פרט לצמח רב-שנתי), תבוא עליו ברכה. ילקו"י שם). והוא הדין מיני ירקות שאין רוב בני אדם זורעים אותם, וכן ספחים העולים במקומות שאין בני אדם זורעים בהם, אינם בכלל האיסור ומותרים באכילה (רמב"ם שם, ג-ד), אך כמובן שצריך לנהוג בהם בכל דיני קדושת שביעית כשנלקטו בשביעית (ואם נלקטו בשמינית אין בהם קדושה). כמו כן איסור ספחים אינו נוהג ביבול של גוים, לפי שאינם מצווים על השביעית (שם, כט), והוא הדין בקרקעות שנמכרו לגוי באמצעות הרבנות הראשית (כג, ג).

מב. כיצד לנהוג בספחים – ספחים שזרעם באיסור בשביעית או שיש לחוש למראית העין שזרעם באיסור (אור"צ ה, ז; ילקו"י כג, ט), מצוה לעוקרם, ומניח אותם לירקב במקומם (אבל אין להפסידם בידים הואיל ומן התורה הם קדושים בקדושת שביעית) (ד"א ד, ט), והעוקר יזהר שלא ילקט את החלק הנאכל בלבד כדרך המלקטים, אלא יעקור אותו מן השורש, אבל אם לא זרעם באיסור אלא צמחו מאליהם (וגם אין חשש למראית העין), אין צריך לעוקרם (אור"צ וילקו"י שם). גם ספחים של שביעית שיצאו לשנה השמינית אסורים באכילה, אבל אינו תולשם ביד (כדי שלא יבוא לאוכלם או שלא יחשדוהו שתולש לאוכלם) אלא חורש עליהם את השדה כדרכו, וכן הבהמה רועה עליהם כדרכה (רמב"ם שם, ה וד"א שם).

מג. עד אימתי ספחים אסורים – ספחים שנלקטו בשנה השביעית, אסורים לעולם (מצוי הדבר בקפואים וכבושים) (אור"צ שם, ה; ילקו"י כג, ט-יז ולא הותרו אף אחר חנוכה). וספחים שגדלו בשביעית ונלקטו בשנה השמינית, אסורים באכילה (הגם שקדושתם פקעה בתום השנה השביעית), והותרה אכילתם רק כעבור זמן שיעשו גידולים חדשים כיצא בהם (שאו אין לחוש שיזרע בשביעית כדי שיהיה לו בשמינית, שהרי יכול לזרוע בהיתר בשמינית. ובפרק זמן זה מותרים גם הספחים שליטתם לפני כן). ומיום ראשון של חנוכה בשנה השמינית, מותרים כל סוגי הירקות באכילה אף שלא הגיע הזמן שיעשה כיוצא בהם (כל שנלקטו בשמינית ואפילו לפני חנוכה, כי כבר הוסחה דעת הבריות משביעית, ואין לחוש שיתירו את הנלקט בשביעית) (רמב"ם ד, ט-י; ילקו"י שם, טז).

מד. אורח – המתארח אצל משפחה שאינם מקפידים בדיני שביעית וקונים ירקות מהשוק החופשי, ואינו יודע אם הירקות הם ספחים, ואי אפשר לו לברר הדבר בקלות, מחמת הספק מותר לאכול שם, ומכל שכן שרוב הסחורה בשוק אינה אסורה משום ספחים. אבל כמובן שלכתחילה יש לקנות פירות וירקות רק מחנות שיש לה תעודה מגוף כשרות המשגיח שהגידולים הם ללא חשש ספחים, שמור ונעבד (א, יא; כה, יב).

מיוזות ביעור

מה. גידולי שביעית מותרים באכילה כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר (ויקרא כה, ז): "וְלִבְהִמְתֵּן וְלַחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ, תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל", ודרשו חז"ל (פסחים נב): שכל זמן שמצוי מין זה לאכילת חיה בשדה, רשאי אתה לאכול ממה שבבית מאותו המין. אבל אם מה שבשדה פלג לחיה, חייב אתה לבער אותו המין מהבית (רמב"ם ד, א). גם לגבי אדם שליטת גידולים או קנאם באופן המותר (ראה לעיל סעיפים כב ולב) והביאם לביתו ושמרם בקדושת שביעית, קיימת ההגבלה הנ"ל. במינים מסויימים קבעו חז"ל את זמן ביעורם (בשנה השמינית, תשע"ו): תאנים – בחנוכה, תמרים – בפורים, ענבים ויין – בפסח, שמן וזיתים – בשבועות (רמב"ם ד, יא) (ובשאר המינים יש ללכת כפי המציאות).

הדין שמוותר לחתוך מהפרי או הירק חלקים שאינם יפים לאכילה (טו, יג). וכשחותכים או מקלפים מאכל (באופן המותר), אין צריך לדקדק שלא יטוף ממנו על הארץ, אלא חותך כדרכו, ומה שנטף בטלה ממנו קדושתו (חוט שני עמי' שא ט"ב).

לה. שאריות מאכל – אם בסיום האכילה נותרו חתיכות פרי או ירק מועטות, כל שבני אדם החסים על ממונם אין רגילים לאוכלן, מותר להשליכן לאשפה. וכן מכוונת ריסוק או מסחטה של פירות שנשארו בה מעט שיריים שאין הדרך לאוכלם, מותר לשוטפה עם השאריות (טו, לא-לב לד-לה; שיח השמיטה ג, ב ז). וכן שאריות מאוסות שנותרו מאכילת תינוק ואין רגילים לאוכלן, מותר להשליכן לאשפה (טו, כה), וכל שכן שאינו זקוק לאכול תבשיל שנפסד או פת שהתעפשה (רמב"ם ה, ג).

ואם השאריות הן בשיעור ניכר שדרך בני אדם לשומרו, אסור להשליכן לאשפה, מפני שנמאסות ומפסידן בידים (טו, יב-יג ולא), אלא ייחד פח לשיירי מאכלי שביעית ("פח שמיטה"), ורק לאחר שנרקבו ונפסלו מאכילת אדם ישליכן לאשפה [כל שאין רגילים ליתנם לבהמה (ראה בסעיף הבא). וכניסי שאריות של כל יום בשקית נפרדת (אף שמין אחד עשוי להרקיב קודם ויגרם להרקיב את האחר, כיון שבזמן ההנחה אין כאן שום קלקול (חוט שני עמי' ש טו)), אבל לא יניח שאריות של יום זה עם שאריות של אתמול, מפני שהשאריות של אתמול שכבר החלו להרקיב יגרמו לזירוז הריקבון של השאריות החדשות (משפטי ארץ כג, א; שיח השמיטה ג, יא בהערה)]. ויש אומרים שאין להניח השאריות בשקית ולהשליכן לאשפה, לפי שבימינו משאיות הזבל דוחסות האשפה, ומכשיל את העובדים היהודים בהפסד מאכלי שביעית, ולכן יניח השקיות באשפה רק לאחר שהחלו השאריות להתקלקל ואינן ראויות (הגר"ש אלישיב זצ"ל בדיני שביעית טו, ג; ברית עולם ה, יב; חוט שני עמי' ש טח), ויש מתירים בזה (מדרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א, ש"א שהוא גרמא). ומותר להניח השאריות במקום שאין קרני השמש זורחת בו עתה, אף שהן עתידות לבוא ולייבש השאריות עד שלא תהיינה ראויות לאכילה (חוט שני רסח, ש. ועי' ילקו"י טו, כג, כט).

לט. קליפות/גרעינים – קליפות שאינן ראויות למאכל אדם או בהמה, דינן כעצים שאין בהם קדושת שביעית ומותר להשליכן לאשפה. אבל אם הן ראויות, יש בהן קדושה ואסור להשליכן (רמב"ם ה, ג ובא; ילקו"י טו, יג). ואם הקליפות ראויות למאכל בהמה, אבל אין בהמות מצויות במקום, או שאף שמצויות אין רגילות ליתנן לבהמות, מותר להשליכן (שיח השמיטה ג, י; משפטי ארץ כג, ג ועי' ילקו"י שם, לז). ומדרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א אמר לי שכן דעתו למעשה. והוא הדין שאף אם ראויות למאכל אדם, אבל אין רגילות לאוכלן, מותר להשליכן (משפטי ארץ שם). וכן גרעינים הראויים לאכילה אבל אין רגילים לאוכלם, או שאינם ראויים לאכילה ואכל כדרכו את הפרי הדבוק בהם, אינו צריך לטרוח ולהוריד הנשאר ומותר להשליכם לאשפה (משפטי ארץ שם, ו-ז). ויש אוסרים בשאריות וקליפות וגרעינים הראויים, אף שאינם עומדים לכך (עיי' טו, יג-יח; משפטי ארץ שם).

איסור ספחים

מ. ביאור האיסור – ספחים, הם גידולים שצמחו מאליהם בשנה השביעית (שלא על ידי חרישה וזריעה) מזרעים שנפלו לארץ בשעת הקציר של השנה השישית, או משורשים שנשארו באדמה מהיבול הקודם (רמב"ם ד, א) [המילה "ספחים", היא מלשון נספה, דהיינו גידולים שנספחים לגידולי שנה שעברה]. מן התורה, כל הַגְדֵל בשנת השמיטה מותר באכילה, אולם חכמינו ז"ל גזרו על גידולי שביעית (ממאכל אדם (כג, יב)), הנזרעים מידי שנה, שאפילו אם לא נזרעו באיסור אלא צמחו מאליהם, אסורים באכילה. והטעם לכך, מפני עוברי עבירה, שלא ילך אדם ויזרע בתוך שדהו בסתר וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר "ספחים הם", לפיכך אסרו חז"ל באכילה את הספחים הצומחים בשביעית (רמב"ם שם, ב), אך מותרים הם בהנאה (כג, ב ט) [ויש לעקוב אחר פרסומי ועדי-הכשרות לגבי איסור ספחים בגידולים השונים].

מא. במה לא חל האיסור – פירות אילן שחנטו בשנה השביעית [להגדרת חנטה, ראה בסעיף כט], אינם בכלל גזירת ספחים, שכן פירות

מז. מזה מבערים – חובת הביעור חלה רק על גידולים הקדושים בקדושת שביעית [תלוי בסוג הגידול ובעלות הקרקע (ראה סעיפים כט ונא)]. והוא הדין ש"דמי שביעית" (ראה בסעיף לג) חייבים בביעור, כגון שמכר ענבים של שביעית וקיבל כסף, הכסף חייב ביעור כשיגיע זמן ביעור הענבים (כא, יג) בערב פסח תשע"ו.

מז. אופן הביעור – מהות הביעור, הוא הפקר, והיינו שמוציא את הגידולים שברשותו [לאחר שמשאיר לו ולבניו ביתו לכל אחד כשיעור שרגיל לאכול בג' סעודות מאותו מין (כא, ב; ש"ה יד, ז)] ומניחם על פתח ביתו [ואינו חייב להוציאם לרשות הרבים], ובפני שלושה אנשים [אפילו אם הם מאוהבו (ירושלמי ט, ט, ז) ובטוח שלא יזכו במה שמפקיר] אומר: "אחינו בני ישראל, כל מי שצריך ליטול, יבוא ויטול" (כא, י ועמי תקע, כב, ג) [ומשלושת האנשים, צריך ששניים יהיו כשרים לעדות, ואחד יכול להיות קרוב משפחה שאינו כשר, כל שאינו סמוך על שולחנו (אורל"צ, נ; ש"ה שם, ד)].

מזה. זכייה בחזרה/לא ביעור – לאחר שהפקיר את גידולי השביעית, מותר לבעלים ולאחרים לזכות בהם, ומכאן ואילך הם מותרים באכילה ואין נוהגת בהם קדושת שביעית (כא, יא). ואם לא הפקיר בזמן ביעור, נאסרו הגידולים באכילה לכל אדם וחייב לבערם מן העולם (אך אם לא הפקיר מתוך אונס ושכחה, יפקיר כשנוכח ומותרים באכילה) (שם, ז). [בשנה השביעית (וכן הדין בשנה הרביעית) בערב יום-טוב אחרון של פסח, מקיימים מצות "ביעור מעשרות" (ש"ע י"ד שלא, קמד), אך לא נוכל לפרט הדינים במסגרת עלון זה].

מקורות היבול ודיניהם

סדר העדיפויות בקניית היבול בשנת השמיטה, הוא כדלהלן:

מס. יבול שישית – חלק מהירקות נלקטים בשנה השישית ומשתמשים בהם בשביעית לתקופות ארוכות. ירקות השדה הקשים ניתנים לאיסוס (תפוח אדמה, גזר, שום, בצל, דלעת, דלורית), כמו כן ישנם הרבה ירקות קפואים (תירס, תפוח אדמה, אפונה, גזר, שעועית, פול, חמוס, במיה ועוד). ירקות אלו, לא חלים עליהם דיני שביעית.

ג. יבול חז"ל – השביעית היא מצוה התלויה בקדושת ארץ-ישראל, אף שנחרב בית-המקדש, ולכן היא נוהגת בתחומי ארץ-ישראל בלבד, ואין חלים דיני שביעית על יבול חז"ל (רמב"ם ד, כה) [והערבה הדרומית, נחשבת כחז"ל, וכוללת את הישובים: יהל, קטורה, יטבתה, סמר, אליפז, אילות (ש"ה ב, ו) ואילת (שם; ילקו"א א, ו)].

גא. יבול נכרי – קדושת שביעית נוהגת בפירות וירקות שגדלו בארץ-ישראל (כ"ל בסעיף הקודם) ובקרקע של ישראל, אבל אם גדלו בקרקע של גוי בארץ-ישראל, אין בהם קדושת שביעית, אפילו אם יהודי עבד בה (כה, ג) [וצריך בירור דקדוקי שהוא בודאי גוי, ושהטעם רשום על שמו ולא על שם יהודי או רשות יהודית (ע"י ירושלמי ט, ו לית הדא וכו')]. ואין להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גוים, אף לבני אשכנז, ומרן השולחן ערוך ובית-דינו גזרו על כך בחרם ונידוי (כס"מ שמיטה ד, כט שו"ת אבקת רוכל, כד; כה, ט; טו, זח-ז). ואין בהם איסור סחורה (יז, ב) ומכירה במשקל (שם, ז) וספיחים (ראה בסוף סעיף מא), ומצות ביעור (כא, ט), ופטורים מהפרשת תרומות ומעשרות (ש"ע י"ד שלא, ד). והוא הדין בכל זה גם לגבי יבול קרקעות הנמכרות לגוי בהיתר המכירה.

גב. היתר מכירה – רבים מהחקלאים ראי ה' משביתים את שדותיהם בשנת השמיטה, וכבר דרשו חז"ל (ויקרא רבה א, א) את הפסוק (תהלים קג, כ): "גִבְיֵי כַח עֵשִׂי דְבָרוּ", על שומרי השביעית. אמנם, בהיות ולצערנו רוב החקלאים אינם שומרי שמיטה, והציבור עשוי להכשל באיסור סחורה ודמי שביעית, ספיחים, אי-זהירות בקדושת פירות וירקות שביעית, ביעור, יצוא לחו"ל, לכן גם כיום נזקקת הרבנות הראשית לישראל לעשות "היתר מכירה", שמוכרים את הקרקעות לגוי על מנת להציל את המון העם מאיסורים אלו (כה, א), שבאופן זה נפקעת קדושת שביעית מהגידולים ולא חלים עליהם הדינים הנ"ל, כדין שדה גוי (שם, ח).

ולאחר שהמכירה כבר נעשתה, דעת מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל שאפשר לסמוך עליה אף לכתחילה, גם לבני תורה המחמירים, כל שיש הפרש במחיר או בטיב לעומת יבול חז"ל או

נכרי או אוצר בית-דין. ורק אם אין הפרש כ"ל, המחמיר לקנות מחנות שומרת שמיטה, תבוא עליו ברכה (יח, ב; כה, א וטו וכו'). ומי שנהג לקנות רק מחנות שומרי שמיטה, וקשה לו להמשיך במנהגו, ורוצה מעתה להסתמך על ההיתר המכירה, צריך לעשות התרת נדרים על שלא אמר "בלי נדר" כשהתחיל לנהוג בחומרא זו (כה, ה).

והמארח בביתו אדם הנוהג להחמיר ולא לסמוך על היתר המכירה, אסור לו להגיש לפניו מיבול היתר מכירה ולהכשילו בדבר שהוא נוהג בו איסור (שם, ו). [גם המחמיר ואינו סומך על היתר המכירה, יזהר שלא לזלזל בגדולי הדורות והרבנים שסומכים על ההיתר (שם, כב), ומותר לו לאכול מתבשיל שנתבשל בכלים שבשולו בהם ירקות מהיתר מכירה (חזו"ע תרו"ם, רנז; ילקו"א א, י; כה, ז). ואם מתארח בבית אדם ירא שמים, אף אינו צריך לשאול אם הפירות מיבול נכרי או מהיתר מכירה (כה, יט). וכן ראוי לקנות פירות מאדם הסומך על היתר מכירה, ואין לחוש בזה לאיסור סחורה ומסירת דמי שביעית (ראה בסעיפים לב-לג), כיון שהמוכר סומך על הרבנים המתירים (שם, י).]

גג. אוצר בית-דין – כמה בת-דין הנהיגו בזמנינו "אוצר בית-דין" (ש"ע תוספתא ח, א), דהיינו שממנים את בעלי השדות להיות שלוחי בית-דין לטפל באיסוף היבול והבאתו לעיר, ומשלמים להם על טירחתם והוצאותיהם בלבד (עבודת הכלים, השקיה, קטיף, מיון, אריזה, הובלה), ובית-הדין גובים את ההוצאות מהלוקחים ללא רווחים, כך שאין בזה איסור סחורה. [ומותר לקצור ולאסוף היבול כדרכם בשאר שנים, הואיל ועושים כן לצורך הציבור (יח, ד), וכן מותרים למדוד ולשקול, כיון שאין זו מכירה רגילה (שם, ה), והכסף אינו נתפס בקדושת שביעית שהרי אין כאן סחורה (שם, ו), וגם לא חלה עליהם חובת ביעור, אפילו אם לקחם לפני זמן הביעור (שם, ז). – ואסור לקחת מהאוצר מבלי לשלם את דמי ההוצאות שנקבעו על ידי בית-הדין, אולם בעוד הגידולים בשדה, מותר לכל אדם לקחתם, ואין בית-דין יכול למנוע זאת שהרי הם הפקר (חוט שני, טדף)].

ובאופן שהמחירים אינם גבוהים ממחיר השוק הכללי נויש שכתבו שצריך שהיה זולים יותר בהפרש ניכר מבכל שנה, אפילו אם יהיה לבית-דין הפסד, שאם לא כן משכח מצות שביעית (שיח השמיטה ו, כא; אשרי האיש עו, יא), והקונה בקי היטב בהלכות כיצד לנהוג קדושה בגידולי שביעית ולא יכשל באיסורים (כמבואר לעיל סעיפים לה-לט), אכן ישנה עדיפות לקנות גידולים אלו מאשר לאכול מיבול חז"ל או יבול נכרי והיתר מכירה, שבהם אנו מחזקים את ידי החקלאים שומרי השמיטה, ובפרט שיש אומרים שמצוה לאכול גידולי שביעית (יח, ב ומשם מרן זצ"ל בענין תקבד ותקכט). אבל אם מחירי האוצר בית-דין גבוהים [כפי שברך כלל המציאות בימינו], יש לחוש בזה לאיסור סחורה, ולכן עדיף יותר לקנות אף מיבול היתר מכירה (יח, ב; כה, טו), ומכל שכן אם אינו בקי בפרטי ההלכה כיצד לנהוג קדושה בגידולי שביעית.

לאור הביקוש הרב לעלון, ברצוננו להגדיל את ההפצה. כל המעוניין לתרום לזיכוי הרבים, יפנה לטל': 02-5324067, ותבוא עליו ברכה. ניתן להנציח שמות • נא לשמור על קדושת העלון • ניתן להשיג את העלון באתר מאור לפסגה: www.maorlapisga.org • ניתן להשיג לוח זמנים לקדושת גידולי שביעית, איסור ספיחים ומצות ביעור באתר "המכון למעוות התלויות בארץ" www.hamachon.co.il

העלון מוקדש לרפואת זכריה בן שושנה ניוה, אביגיל רבקה בת שרה, דיקלה חנה בת אורנה, אלון בן אביגיל רבקה, שמעון בן גרציה, מרינה בת דינה, משפ' מויאל, משפ' בן-זקן, יהודית בת חנה, זהבה בת רחל, לונה בת סוזן. שושנה בת מלכה, מרים חיה בת מסעודה, נח בן חוה, גרציה בת חנה, אברהם בן חנה, דניאל בן הדסה שיפרה, יהושע בן רחל, אילה בת רות. **להנצחת** משפחות: גניש, בוקובסקי, סוליקה, אמסלם. שלמה עמאר בן סולטנה, איתיה בת שרה רחל, ניר בן חנה. **זיווג חגון** לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה. **זש"ק ושל"ב** לטליה בת גולדה מיכאל בן רחל שרה. **והעילוי נשמת** נפתלי בן שמעה, משה שמואל בן אסתר, גבריאל בן חנה. אהרן בן דבורה, שלמה בן מרים, שרה בת בלה, יעקב בן סולטנה, דוד בן מיכל, יהודה בן בת-שבע, עיון בן רחל, דינה בת חנה, יהושע בן חנה, שמעון בן שמחה, אסתר בת סעודה, מאיר בן רחמה. רבקה חיה בת איז'ה, מרים חטיבאשווילי, חגיבה בת ניומה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר'שמעון בן איז'ה, סעדיה בת רחל, דוד בן אסתר, מיסדס בת תמר, מסעוד בן אנושה, ששון בן שרה, אביה יהושע בן רונית, חיים חי מנחם בן בלנש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית, אריה בן כוכב, יעקב בן רחנה, משה חי בן רינת, הרב חיים בן סעדה, שמואל נורברט בן אליס מומה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, משה דוד בן סעדה.